

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

Ефективна ЕКОНОМІКА

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

№ 11, 2010 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 37.015

*В.І. Куценко,
д. е. н., проф.,
О.В. Гаращук,
к. е. н., доц.*

МОДЕЛЮВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ – КЛЮЧОВОГО ФАКТОРА ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ

*«Освіта – основа розвитку особистості,
суспільства, нації та держави, запорука
майбутнього України»*

Національна доктрина розвитку освіти

Розкривається значення вищої освіти у формуванні економіки знань, у підвищенні її ефективності через формування головної продуктивної сили – кадрового потенціалу. Намічені шляхи забезпечення високої якості підготовки кадрів, у тому числі через пошук оптимального навчального закладу.

Раскрывается значение высшего образования в формировании экономики знаний, в повышении ее эффективности через формирование главной производительной силы - кадрового потенциала. Намечены пути обеспечения высокого качества подготовки кадров, в том числе через поиск оптимального учебного заведения.

Shows the value of higher education in shaping the knowledge economy, in improving its efficiency by forming a main productive force - personnel. Intended ways to ensure high quality training, including by seeking the optimal educational institution.

Економічний прогрес розвинених країн опирається на концепцію розвитку людського потенціалу, а система освіти значною мірою цьому сприяє. За рахунок освіти високорозвинені країни отримують до 40% приросту ВВП.

Сьогодні освіта – це не лише головний фактор соціального й економічного прогресу, а й основа формування кадрового потенціалу. Адже капіталом сучасного суспільства стає людина, здатна до пошуку та освоєння нових знань, до прийняття нестандартних рішень. Все більш усвідомлюється імператив виживання цивілізації і глобальної відповідальності кожної людини за майбутнє, збільшується різноманіття соціальних укладів суспільства; визнається об'єктивна необхідність розвитку в людей багатогранності та гнучкості мислення та сприйняття світу.

Інвестиції в освіту є найкращим і найвигіднішим варіантом витрат коштів. В умовах знанневої економіки гостро постає питання забезпечення зростання частки населення з вищою освітою. Фахівців вважають, що нею (часткою) має бути 60%. На сьогодні, за даними Мінпраці України, лише 5% економічно активного населення може бути віднесено до розряду спеціалістів вищої категорії, тоді, як, приміром, у Німеччині цей показник досягає 56%, у США – 41%.

Для забезпечення високої ефективності виробництва важливо не просто мати достатню кількість осіб з вищою освітою, а конкурентоспроможних професіоналів, підготовку яких мають забезпечити вищі навчальні заклади, зорієнтовані на високу якість освіти [1, с. 18-29].

Тобто інтелектуалізація економічного життя обумовлює потребу розвитку освіти, інвестицій у головну продуктивну силу – людину.

Теоретико-методологічні й економіко-організаційні аспекти формування та використання трудового потенціалу розглянуто у працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, значний вклад у цьому контексті внесли: Д. Богиня, М. Долішній, М. Вороніна, Т. Засць, Дж. Кейнс, В. Костаков, Е. Мейо, Л. Мельник, А. Панкратов, В. Приймак, В. Покришук, Г. Сергеева та інші.

Питання державної освітньої політики та управління освітою досліджували: В. Андрущенко, Л. Безубко, В. Бобров, В. Дзоз, Д. Дзвінчук, О. Жабенко, О. Зайченко, В. Козубняк, В. Кремень, В. Лутай, В. Луговий, В. Майборода, В. Огнев'юк, Н. Островерхова, Н. Протасова, О. Падалка тощо.

Разом із тим ще недостатньо досліджені питання формування кадрового потенціалу перш за все через вищу школу. Їх можна розглядати на різних рівнях: макро- (в масштабах країни), мезо- (за галузевою ознакою), мікрорівнях (підприємства). Студенти, навчені на сучасному обладнанні, з використанням передових технологій, методологій, уміють мобільно мислити, узагальнювати. Вони приносять дивіденди не лише своїми знаннями і професійними навичками, розробками і дослідженнями, але і складають інтелектуальне багатство країни.

Освіта завжди належала до тих інституцій, від рівня розвитку та якості яких залежить прогрес суспільства та кожної особистості. Освіта – це визначальний чинник соціально-економічної, культурної та наукової життєдіяльності суспільства. Перехід від індустріального до інформаційно-технологічного суспільства неможливий без упровадження особистісно орієнтованих технологій навчання, гуманізації навчального процесу.

Освіта забезпечує працюючих в економіці інформацією, знаннями, вміннями, інтелектуальним капіталом, який поповнюється не лише під час навчання у певному закладі, але і протягом усього життя. При такому ставленні до освіти економічні ринки суспільства зумовлюють як вибір освітніх напрямів, так і її доступність. Зрештою, освіта нині є економізованою. Це ставить перед освітою вимогу інтеграції розвитку освіти та впровадження інноваційних досягнень. Тобто освіта має враховувати сучасний стан економіки.

Це сприяє поширенню науково-технічних досягнень, а також забезпечує науково-технічний прогрес. Останнє можна пояснити наступним чином:

- по-перше, темпи розвитку науки і техніки значною мірою обумовлені кількістю науковців, інженерів, дослідників;
- по-друге, зростаюча частка наукових розробок здійснюється у стінах вищих навчальних закладів;
- по-третє, багато поліпшень у технології та організації виробництва вирішується безпосередньо на робочому місці, як правило, випускниками ВНЗ. Якщо

освіта розвиває у працівника новаторські здібності, робить його ініціативним, то це сприяє технічному прогресу.

Проте близько однієї третини випускників з вищою освітою працюють не відповідно до фахової підготовки, що негативно позначається на ефективності освіти в цілому.

Для підвищення ефективності освіти необхідно, щоб загальна освіта й професійна підготовка, зокрема, орієнтувалися на споживачів знань та вмінь, набутих випускниками вищих навчальних закладів. А це потребує вивчення постійного попиту на ринку людського капіталу. Формування духовно-інтелектуальних і соціокультурних даних фахівців потребує побудова в Україні інформаційного суспільства та економіки знань.

Освіта помітно впливає на гуманізацію всіх сфер суспільного життя. Адже саме через систему освіти здійснюється процес соціалізації особистості.

В Україні здійснюється інтелектуалізація професійної освіти, врахування науково-технічних досягнень, упровадження новітніх технологій; особистісно орієнтований підхід до професійного навчання та виховання; формування і розвитку ринку освітніх послуг з професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації громадян відповідно до вимог ринку праці; модернізація інформаційного та науково-методичного забезпечення професійної освіти; розвиток соціального

партнерства; міжнародне співробітництво.

Усе це підвищує роль знань у сучасному суспільстві. Знання, як стверджує Д. Белл, це сукупність організаційних висловлень про факти чи ідеї, що являють собою обгрунтоване судження або експериментальний результат, який передається іншим шляхом у певній систематизованій формі. На думку Р. Кроуфорда, нові знання приводять до виникнення нової технології, що, у свою чергу, ініціює економічні зміни, створює нову парадигму. Знання – це здатність застосовувати інформацію до конкретного виду діяльності.

Це також зумовлює необхідність постійного підвищення якості підготовки кадрів, що, у свою чергу, потребує консолідації зусиль різних міністерств і відомств, роботодавців; посилення відповідальності за якісну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів і обгрунтування її критеріїв. У цих умовах особливо велике значення має вища освіта. Адже техніка, що бере активну участь у створенні благ, є такою лише завдяки наявності та використанню технологічних знань. Лише досвідчена кваліфікована робоча сила здатна управляти високотехнологічним процесом. Знання потрібні для створення багатства суспільства. До речі, до цього часу не існує усталеного визначення поняття *інтелектуальний потенціал*. Наприклад, Е. Брукінг його вживає для позначення нематеріальних активів, без яких компанія не може існувати, оскільки вони посилюють конкурентні переваги [2, с. 181].

Складовими частинами інтелектуального капіталу, на його думку, є людські активи, інтелектуальна власність, інфраструктурні та ринкові активи. Під людськими активами розуміють сукупність колективних знань, співробітників підприємств, їх творчих здібностей, умінь вирішувати проблеми, лідерських якостей, підприємницьких та управлінських навиків.

Якщо ж розглядати інтелектуальний капітал через призму системного підходу, то він трактується як сфера виробничих відносин, що виникають на рівні індивідуального відтворення між суб'єктами господарювання з приводу виробництва, обміну, розподілу та споживання інтелектуального продукту. При такому підході Е. Брукінг виділяє наступні складові цього капіталу: інтелектуальний потенціал, власність, активність, інформація, інформаційні та ринкові активи.

Інтелектуальний капітал суспільства являє собою накопичений у суспільстві певний обсяг знань, інформації, навиків, який дозволяє застосовувати їх з метою суспільного відтворення. Концентрація інтелектуального потенціалу відбувається перш за все в науково-дослідних, проектно-конструкторських і вищих навчальних закладах. Від їх діяльності залежить обсяг і якість інтелектуального капіталу.

Тому нині вкрай важливим є підвищення якості вищої освіти. Як свідчить досвід, цьому сприяє єдність вищої освіти та науки, що забезпечує підготовку фахівців, здатних здійснювати поступальний, інноваційний розвиток країни та національної економіки. Серед моделей таких навчальних закладів є модель так званого дослідницького університету. Це перспективна модель, яка ще не набула широкого розповсюдження. Навіть у США із 4000 вищих навчальних закладів статус дослідницького університету мають лише 125, або дещо більше 3%.

Дослідницькі університети характеризуються:

- багатоканальністю джерел фінансування: державний і місцевий бюджети, гранти, благодійні фонди, бізнес, прибутки від навчальної, дослідницької, виробничої й консультативної діяльності;
- забезпеченням реалізації інноваційної політики;
- високим рівнем самостійності та обладнанням сучасною технікою, лабораторним устаткуванням навчальних кабінетів, лабораторій тощо;
- розробкою госпрозрахункових тем – проєктів, над якими працюють співробітники університету на замовлення приватних компаній або ж державних організацій і розробляють ці проєкти спільно з ними. Такі проєкти є непоганим фінансовим джерелом доходу для науковців, які беруть у них участь.

Нині в Україні функціонує 349 ВНЗ III-IV рівнів акредитації (рис. 1, 2).

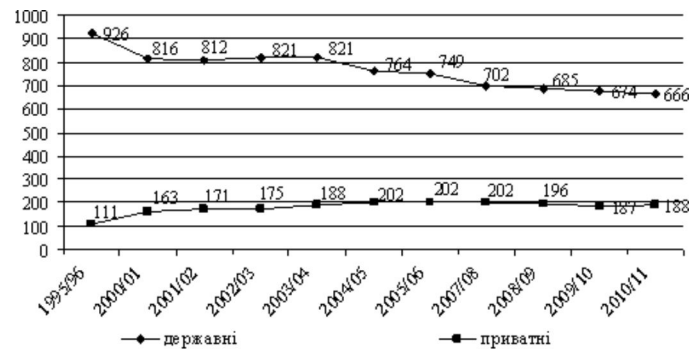

Рисунок 1. Динаміка мережі ВНЗ за формами власності

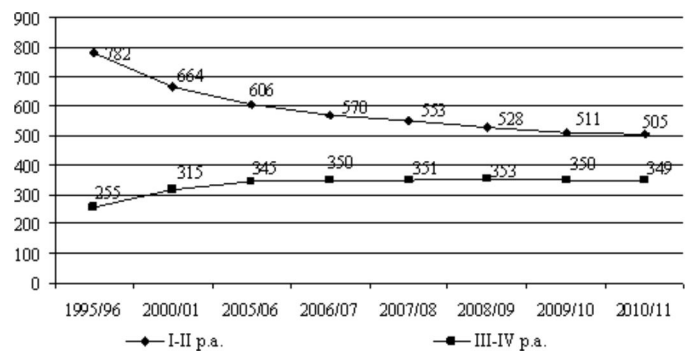

Рисунок 2. Динаміка мережі ВНЗ I-IV р.а. за рівнями акредитації

Як видно із табл. 1, 2, останнім часом спостерігається тенденція зменшення мережі вищих навчальних закладів як державної, так і приватної форми власності. І все ж в Україні нині є масовий попит на вищу освіту. При зменшенні випуску із середніх навчальних закладів зростає набір у вищі навчальні заклади як державної, так і приватної форми (рис. 3).

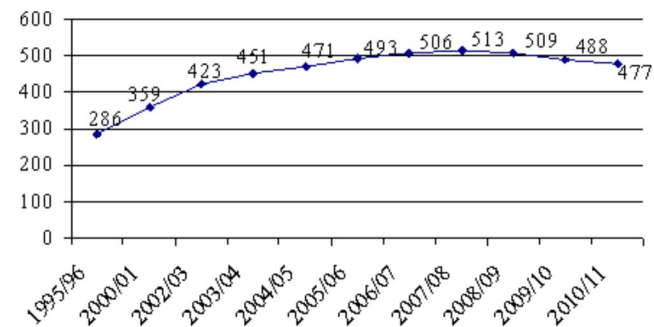

Рисунок 3. Динаміка чисельності студентів ВНЗ I-IV р.а. у розрахунку на 10 тис. населення (державної та комунальної форм власності), осіб

Не менш високими темпами зростає цей показник й у ВНЗ приватної форми власності (рис. 4).

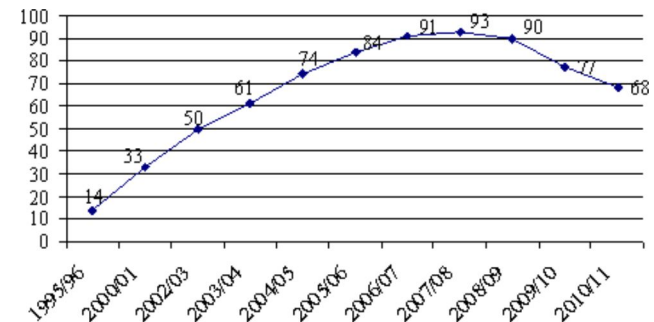

Рисунок 4. Чисельність студентів ВНЗ України приватної форми власності в розрахунку на 10 тис. населення, осіб

Як видно, в Україні до 2007/08 н.р. спостерігалось динамічне зростання кількості студентів на 10 тис. населення, а потім – зменшення цього показника як по ВНЗ державної та комунальної, так і приватної форми власності. Тут, очевидно, певну роль відіграв і демографічний чинник.

Розвиток приватного сегменту вищої освіти певною мірою поліпшує фінансову ситуацію у сфері економіки. Успішне розв'язання фінансових проблем позитивно вплине на доступність освіти, її кадрове забезпечення, вдосконалення організаційної структури.

Серед шляхів підвищення якості освіти в цілому слід виділити нерозривну єдність освіти, науки, інноваційного розвитку та підготовки фахівців, здатних здійснити поступальний економічний розвиток країни. Сьогодні й в Україні формуються дослідницькі університети. Як свідчить досвід розвинених країн, вони забезпечують реалізацію інноваційної політики за умов, коли такі навчальні заклади обладнані сучасною технікою, що забезпечує впровадження новітніх технологій у викладацькій діяльності.

Поліпшенню цієї ситуації має сприяти реалізація Державної цільової науково-технічної та соціальної програми «Наука в університетах на 2008-2012 роки». У рамках програми передбачається створення елітних університетів, формування освітньо-наукових комплексів. Один із них – «Ресурс», створений на базі вищих навчальних закладів й академічних установ Харківщини; „Південмаш” – на базі Дніпропетровського національного університету та ВО «Південмаш».

У цілому ж слід підкреслити, що фінансування наукових видів діяльності у ВНЗ є недостатніми – менше як 9% від загальних витрат на науку. Обсяг фінансування наукових та науково-технічних робіт за рахунок держбюджету у 2008 р. в Україні становив 3,9 млрд. грн. (рис. 5).

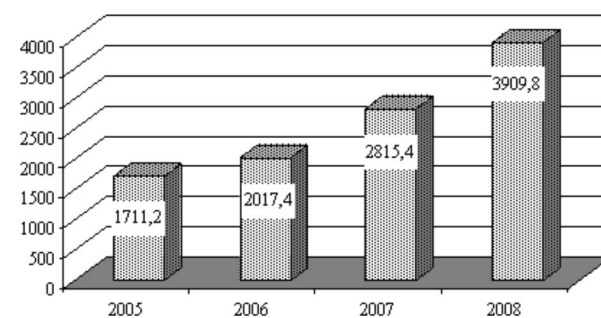

Рисунок 5. Динаміка витратів із Державного бюджету на науково-технічну діяльність, млн. грн.

За даними досліджень, ефективне використання науково-технічного потенціалу можливе при досягненні оптимального співвідношення виділених коштів на фундаментальні науки, прикладні дослідження та науково-технічні розробки. У 2009 р. в Україні це співвідношення становило 26 : 20 : 54.

Для покращення технічного оснащення ВНЗ необхідно активніше до державного фінансування вищих навчальних закладів залучати приватні кошти, як це має місце у багатьох західноєвропейських країнах. Так, у Німеччині частка приватних джерел фінансування в загальному обсязі витрат на університетську освіту становить 8,2%, у Данії – 2,4, Португалії – 7,5%.

Не менш важливим, на наш погляд, є й оптимальний вибір моделі вищого навчального закладу. Нині, як відомо, існують наступні моделі:

- німецька модель Гумбальтівського дослідницького університету, де наукова і навчальна діяльність виступають як нерозривно пов'язані між собою компоненти університетського життя. Студенти мають набувати досвід наукової діяльності в контексті з передовою наукою, в процесі неперервного пошуку нових наукових знань;

- британська модель університету інтернатного типу (модель «Оксбриджа»), заснована на тісному спілкуванні студентів з викладачами. Таке спілкування у формі індивідуальних занять студентів з прикріпленням до нього наставника – тьютора вважається не менш важливим для підготовки конкурентноздатного фахівця, ніж відвідування лекцій і семінарів;

- французька модель університетів – великих шкіл – представляє собою кастові вищі навчальні заклади з особливою атмосферою, вражаючої дух мерітократичної спільноти, стверджуючої себе у якості управлінської еліти;

- чікагську модель, де в основу університетського курсу покладена загальноосвітня програма з яскраво вираженою гуманітарною направленістю;
- російська прагматична модель, орієнтована на не властиві класичній моделі університету види діяльності, як, скажімо, комерція, сервіс, підприємництво.

В сучасних умовах держава і корпорації, турбуючись про свою конкурентоздатність, потребують спеціалістів, які засвоїли ці технології та здатні продовжувати їх розвиток. Тому ВНЗ свідомо відходять від пріоритету фундаментальної науки і віддають перевагу його прикладним розробкам і передачі знань – своїм студентам в області цілеорієнтованих технологій. Щоб відповідати потребам держави і бізнесу, вищі навчальні заклади мають гнучко та швидко реагувати на ці запити шляхом трансформації освітніх програм;

- модель корпоративного університету, сформована на замовлення і під егідою великих корпорацій. Цій моделі властиві:

а) цільовий підбір студентів та забезпечення їх підготовки в малих групах;

б) вузька професійна спеціалізація;

в) здатність у короткі терміни змінювати навчальні плани у відповідності з потребами корпоративних замовників. Прикладом такого вищого навчального закладу може слугувати університет технологій Твента в Нідерландах, який здійснює підготовку висококваліфікованих кадрів для потреб промисловості, адаптуючи підприємницький підхід на всіх рівнях своєї діяльності: в освітній практиці, дослідницькій роботі, прийнятті управлінських рішень. При цьому університет використовує підприємницький підхід, заробляє гроші;

- інноваційна модель, що дозволяє майбутнім фахівцям, поряд з дослідницькими навиками, оволодівати широким колом соціально-економічних компетенцій.

Такі ВНЗ, як правило, активно впроваджують дистанційні та інші інноваційні форми навчання.

Таким чином, для забезпечення високої якості підготовки кадрів необхідно обрати найоптимальнішу модель розвитку ВНЗ. А у здійсненні освітнього процесу активну участь мають брати всі зацікавлені сторони – держава, регіон, навчальні заклади, роботодавці, особи, що прагнуть отримати освіту.

Список використаних джерел:

1. Букин В.П. Образование как фактор социально-трудовой мобильности молодежи: региональный аспект/ В.П. Букин // Социология образования. – 2008. – №10. – С. 18–29.
2. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал / Э. Брукинг. – СПб: Питер. – 2001. – С. 181.
3. Демидов В.А. Региональная инновационная система: потенциал и тенденции развития / Демидов В.А., Лебедева Н.Н., Олейник О.С. – Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2008. – 318 с.
4. Друкер П.Ф. Энциклопедия менеджмента / Друкер П.Ф. – М.: Инфра-М, 2002. – 432 с.
5. Елисеева Т., Батурин В. Качество образования: методологические основы дискуссии / Т. Елисеева, В. Батурин // Высшее образование в России. – 2005. – № 11. – С. 17.
6. Куценко В.І. Вища і післядипломна освіта в ринкових умовах / Куценко В.І. – К.: РВПС України НАН України, 2009. – 224 с.
7. Решетников М.Т. Инновационные образовательные технологии в вузе как объект внешней экспертизы / Решетников М.Т. // Внедрение европейских стандартов и рекомендаций для систем гарантии и качества образования. – М., 2008.
8. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2008 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України): [стат. зб.]. – К.: Державний комітет статистики України, 2008. – 77 с.
9. Статистичний щорічник України за 2009 рік: [стат. зб.]. – К.: Державне підприємство «Інформаційно-аналітичне агентство», 2010. – С. 566.

Стаття надійшла до редакції 04.11.2010 р

